

ВЛАДИМИР СВИНТИЛА
ДЛІТА И РУЖИ

chitanka.info

В музея бяха дошли старият майстор Стоян и неговата жена. Те канеха уредника на следващия ден да заповяда у дома им, за да му предадат сандъчетата със старите длета и инструменти, с които седем поколения резбари, че и повече бяха работили. Най-древният представител на рода, някой си Димитър, се губеше назад в почти митологична мъгла.

Старецът беше облечен в дрехи от тъмносиня аба, навсякъде с ширит. Поясът му беше също тъмносин, почти чер, с един стар кожен силех върху него. И бабата също беше облечена в дреха от стара черна коприна и беше с нова черна копринена шамия на главата.

Те и двамата бяха с очила с прости телени рамки, което придаваше сходен израз на лицата им. Но този сходен израз идваше от дългото съвместно живеене. Едно бяха изживели тези лица, и едно изразяваха.

За старците случаят бе изключително тържествен. Те предаваха на вечно пазене инструментите на седем поколения. Седем поколения бяха дялали дървото със старите длета. И сега длетата отиваха на вечен покой.

Умрял беше занаятът на марангозите и теладурите: синовете на майстора бяха лекари и инженери, а внуците му учеха един архитектура, друг право. Нека старите длета отидат във витрините на музея. Да знаят хората как са работени старите интарзии и ажурни резби: с какво!

На другия ден с уредника, бивш учител по рисуване, който беше слушал знаменития Николай Райнов и изпитваше тих трепет пред възрожденските резби, отидохме заедно при майстора Стоян, в дома му, строен през средата на миналия век, чиито дървени колонки и чардак бяха резбосани от неговия дядо, отидохме и бяхме посрещнати с голям салтанат.

На една посребрена табла с цизелирани изображения на плодове старата ни поднесе ухаещо сладко от гюл, гъсто и сочно, и студена вода във високи посребрени чаши.

— Да си усладим приказката — каза старият, — пък после ще прием не по едно, а по няколко кафета. Такъв е законът в тази къща: след сладко от гюл, кафе!

И когато насядахме на миндерлъците на чардака — кафето се пиеше обезателно навън, на прохлада, — старецът каза:

А сега аз ще ви разкажа историята на тези три сандъчета длета, тъй както ми я разказа тейко ми. Длетата са точно 465. Толкова са били необходими. Това е пълният им брой. Аз не съм работил с всички, защото нашият занаят беше вече западнал. На мен ми поръчваха повече плитки резби — плитката резба по-лесно се работи, значи поевтино струва. Но някога хората са искали истинска работа и не мислели колко трябва да се плати.

Той извади от една чанта стара фотография.

— Ето, тук е тейко ми. Снимал се е с една дървена резбована колонка, дето я е правил след пожара в „Рождение Богородично“. Пожарът не бил голям, навреме го угасили. Изгоряла само една колонка и нея тейко ми направил отново. Тогава вече имало в града фотограф, та той отишъл при него да се снима в празнични дрехи, каквито носели резбарите, защото те били всичките салтанатлии. Годината е писана на гърба: 1895. Тогава аз бях десетгодишен и помня как той ходеше в църквата и там правеше рисунки, какви резби има на другите колонки, за да ги направи на тази. И рисунките са запазени. Пазят се всички рисунки, които когато и по какъвто случай да е правил. По-новите са на хартия, най-старите на кожа, дето й викат пергамент. Понякога на тази кожа са измивали рисунките и са правели други. Те, всичките рисунки, са в музея. Сега там ще идат и длетата.

Длетата имат история, тя е историята на резбарския ни род. Тейко ми я разказа, както я чул от баща си. Към старата история прибави само своя живот. Аз, като я разкажа, ще прибавя моя. Всеки е добавял нещо от живота си, да стане тя.

„Резбар е бил нашият праотец Димитър, който се заселил тук, дошел^[1] някъде от Вардара. За него не се знае много. Той правил и икони, и резби. От него е олтарната дверь, която е от старата църква. Когато през 1780 г. правили новата, взели тази дверь от старата църква. На резбата е изобразен на едната врата ангелът, който носи благата вест — той е с развени поли, защото слиза от горе, от небето. Пък на другата — Богородица. Тя е навела глава. И за да покаже с каква милост слуша вестта на ангела, майсторът е направил голяма ружа, която е надвиснала току над самата й глава. И ружата е по-голяма от главата й.

Този Димитър донесъл в града длетата и ружите. Дотогава, каквато резба имало, ружи не правели. Правели си някакви други

цветя, които не са нашенски. А Димитър пръв направил в резбата ружи. Може да ги е взел от други майстори, но хората казват, че неговият двор бил пълен с ружи и той много обичал тези цветя, които цъфтят до късно. Обичал да гледа как чашките им пълни първият сняг, сякаш вътре в тях цъфнало едно друго цвете.

Ето това се знае за този Димитър.

Той умрял от чумата. Излязъл да затвори портите и не се върнал. Когато излезли да го търсят, намерили го паднал възник пред незатворената порта. Други умират от чума бавно и с дълги мъчения. А него, където го ударила, там умрял. Дали се уплашил, като я видял? Не се знае.

А Нейко бил синът му.

Тогава по селата строели много църкви. У селяните имало и пари, и милост. Нейко е правил иконостасите на седем села. От тях са останали три. Другите при различни случаи са унищожени. Я пожар, я след освобождението строили други и старите църкви рушили заедно с неговите резби. В църквата «Успение Богородично», малка една, в горната махала, която тогава била отделно село, съвсем до града, той направил иконостаса и в най-дясното табло долу направил себе си. Стъпил върху сноп едри маргарити, с широка кошуля, дълга до земята, каквито се носели тогава, припоясан. В едната ръка държи длето, в друга маргарита. А една голяма ружа се е наклонила над главата му.

За Нейко се знаят много неща. От него се пази и една приписка, писана на гърба на осмогласника: «Бе тоя осмогласник на уста Нейка — много пях по местни и странски църкви за успокоение на душата си». Защото той е бил голям църковен певец. Сам записал много църковни запевки, но не са останали.

Пък теладур или марангоз бил най-отличен.

Той пръв е ходил на кон, придружаван от пазвантин. Взимал мярка на място, пък резбите правел в къщи си. И напролет ще ги натовари на едни кола, ще ги повие с чергила и ще ги откара в селото, за което ги е пазарил. Там до есента ще постави темплото и ще сложи иконите, деспотските, дето други ги правели. Той не можел да прави икони като баща си. За това пък пеел. Освен резбите знаел и пеенето, но не знаел иконописта. Един човек всичко не може.

А ходел с пазвантин не защото ще го ограбят. Имал той една преживелица от недобрите. Като карал веднъж с кон резби, срещнали

го разбойници. Разхвърлили тези невежествени и тъмни хора резбите му под чергилата, не намерили стока, каквато им трябвало. И от яд не го заклали, както обикновено правят, като не намерили нищо, а го съсипали от бой.

Той запомнил един от разбойниците. И веднъж, като го срещнал някъде на някакъв събор, на място го намушкал с големия си нож. Не простил обидата.

Този Нейко не прощавал. Той казал, че резбарят е повече от свещеника, както и певецът, защото те носели успокоение на душите. Ако е до молитви — казвал, — всеки може да се моли. Такъв човек бил.

А имал осем сина, от които се помнят Спас, Димитър, на дядо си кръстен, и Нейко млади. И тримата марангози. Те поделили бащините пари и длетата на баща си по равно. И тримата се врекли да работят ружи, цветето, което дядо им пръв изрязал от дърво. Значи поделили си те ружите и длетата.

От Спас произхождаме ние. Такиве сме ние, като хора от Библията: Авраам роди Исаак, Исаак роди Якова. Майсторът раждал майстор. Имало е винаги и хора, които са се отдавали на търговия или на нещо друго. От този род са се отделили един род строители. Те са отделно. Но марангозството не умирало. Синът поемал сандъчето с длетата и бащата, като му ги предавал, защото едно бил остарял, друго, чувствувал да е изправил, каквото можел, разказвал как сам е получил длетата и с какви думи от своя баща.

Животът е като една черга, която времето тъче. Черно и жълто, синьо и червено. И после отново старите цветове. Може да стигне до безкрая. Кой знае още колко хиляди хора ще произлязат от нас.

Спас бил майстор на владишки тронове. А те се правят от твърдото орехово дърво. Такива тронове той правил за тукашните църкви. Но най-много правил за Русия, за Одеса. Тука ще му платят един трон осемстотин-деветстотин гроша, а руснакът ще му даде две хиляди.

Той не оставил нетронясани тукашните църкви, но си знаел и сметката. Като направи един за Одеса, може, кажи-речи, да прекара годината. Така правел лесно и един трон за нашенци.

Спас е оставил много рисунки. Троновете му са като дантели с изобразени дракони и други зверове, каквито не съществуват, каквито

има само в резби и в камъни някои дялани.

За него, за Спас, се знае една история. Как правил слънцето на едни свети двери. Както му е редът, в резбите вътре са изобразени Богородица и ангелът, носител на благовестта на едната вратца и върху другата. Ама тук те не са изрязани, а са изографисани върху медалиони. А са изографисани от чужда ръка.

Праотецът Спас е направил отново една ключнала ружа над главата на Богородица, че този път и над главата на самия ангел. Една ключнала ружа, блага като самата благовест.

Пък всичко това е поместено вътре в едно резбосано слънце, чиито дълги лъчи политат от всичките страни. Отгоре те са по-дълги, излизат високо над вратата, като някакви копия.

Това слънце е направено от два големи дървени трупа. Искам да кажа, никой от лъчите не е лепен, надан или нещо такова. Двете страни са всяка от по едно дърво заедно с образа вътре. И тези две страни на олтарната дверь прадыдо ни Спас е работил седем години. И за тези седем години той е оставил няколко приписки: «Да ся знае кога зафанах олтарната дверь, царската за темплоту», година еди-коя си от сътворение мира: «Да ся знае колико много ся трудих тия две години върху тия две орехови трупи, че как съм ги намерил, аз си само зная. А бог направи труда ми да спори.» «А чи след много труд слънцито зе да ставъ, чи излизат от него едни лъчи, дето са самата хубост.» «Царските двери ги турихме, и много свят дойде да види, а чи гуляма беше и моята радост.»

Пък в рода ни се помни как той е правил тези двери на чардака, дето си сложил тезгяха. На децата си не давал с пръст да пипнат, нещо да не се счупи. Пеел дълги запевы от осмогласника. Бил гласовит, но не съвсем като баща си.

И в къщи пеел на високия чардак.

Запомнили го синовете му как с едни тесни длета и малък дървен чук карал тънката работа. Защото вътре в слънцето имало множество ситни цветя, като на поляна. А защо ги е изрязал, не се знае. Те се вият вътре като дантела между лъчите. Аз съм ги виждал тези двери и зная, че те не са правени по рисунка, както обикновено предците са правили. Рязал е Спас, каквото му дойде в главата, както си реши. И едната страна на дверите няма нищо общо с другата, пък като се затворят,

става едно. Тича погледът ти по тия слънчеви цветя — не може да се умори!

Най-малкият му син Доньо помнел, че когато заправил баща му тези двери, Доньо бил дете на пет-шест години. Пък когато баща му я завършил, синът вече яздел и ходел с хергелето на чичо си.

Един ден впрегнали колата и с голям салтанат сложили дверите върху много сено и ги вързали с едни тънки въженца за ритлите. Малкият водел конете за юздите, а бащата следял за всяко движение на колата: като минава камък, като минава вада, нещо да не се потроши.

А били обвити дверите със зеленина, с бръшлян и чимшир, дето вечно са зелени. И ружи не забравил старият да хвърли, та като карали колата, не се знаело какво карат: резби или един куп цветя.

На прага на черквата ги посрещнали протомайсторът и епитропът, който бил грък, даскалът, който бил българин, и първенците на града. И му целунали ръка и цял ден не излезли от църквата, додето майсторът не сложил дверите.

И като ги турили, всички в един глас запели: «Достойно ест». Толкова била радостта им. То «достойно ест» за такъв случай не е направено, но нямало какво друго да изпеят.

А клисарят от радост ударил клепалото.

И хората дошли от целия град, макар да не било време за литургия.

И тогава свещеникът говорил. То не било проповед, макар на проповед да прилича. Казал, че както бил възстановен от Соломона храмът ерусалимски, така ще бъде въздигната от пепелищата и българската държава. Наистина той не казал държава, а царщина. Но тогава така са мислели и друга дума не е имало.

А Спас направил и подвързия от дърво на Паисиевата история. Да се правят обковки на светска книга е грешно. Но законът не забранява да се направи подвързия от резба.

Тази подвързия била пак, както сега се казва, ажурна, ще рече, като дантела, вижда се през нея. Отпред бил изобразен Симеон велики, а отзад Крум страшни, както пие от черепа на византиеца. Но тази работа не е запазена. Само се знае за нея.

Но дошло време Спас да се прощава. На селяните, когато берат душа, им дават в ръцете да държат плодове, които са отгледали, ако няма плодове, класове житни от собствената им нива. Пък

марангозинът нито оре, нито сее, нито дървета някакви отглежда. Ето защо му донесли ружи, направени от собствената му ръка. Пък той седнал в постелята, милвал ги с голямата си ръка, милвал сандъчето с длетата. И разказал как ги е получил от баща си и какви думи е чул от него. Пък после разказал какво е той направил и какво е преживял. Рекъл на синовете си: «Ето какво ви оставям: ружите от земната градина и длетата, дето са остри като ума».

А от синовете му марангозин станал само един Тодор. Пък този Тодор правел резби за двадесетина църкви в Добруджа. Помни се, че имал ортак, с когото двамата заедно работили, а ортакът му бил Стефан. И двамата имали чираци и калфи цяла тлака. Дойде ли пролет, тръгват като на гурбет. Работата правили на място, защото далечни били добруджанските села, не можели да се карат резбите на седмици път.

Те работели по селата от пролет до късна есен, пък като се върнели, всеки си майсторял у дома по нещо.

Ортакът на Тодор, Стефан, бил сговорен човек, разбран. Знаел, че не може като Тодора. Стефан ще направи грубата работа, пък истинската майстория ще остави на Тодор.

Тодор пръв работел резба по домовете за таваните на чорбаджийските къщи. Дотогава всички в рода ни режели само иконостаси и владишки тронове.

Но хората обичали резбите и почнали с тях да украсяват къщите си.

И понеже Тодор знаел за слънцето, дето го изрязал баща му, и той искал да направи едно слънце, ама на таван. Пазарил се с чорбаджи Михал да му сложи едно.

То е една чудесия, пази се! По целия таван тичат начупени слънчевите лъчи. Няма нито лозови листа, пито цветя някакви. Кръглото слънце в средата и безброй лъчи, дето се преливат по всички страни на тавана.

Работата изглежда проста, но е едно чудо на ръцете. Как е могъл от простия лъч да насече такава плетеница?

Баща му направил своето слънце от два орехови трупа. Пък работата на Тодор е съставена от множество малки парчета, които са надени едно за друго. Много приятно за очите.

Пък чорбаджи Михал бил дост с турците. И като му дошел на гости моллата, плеснал с ръце и рекъл: «Аллах, аллах. Какво чудо вижда погледът ми? Това в преславния Стамбул баш майсторите от Шам не могат да го изпитат.»

Ето как Тодор е трябвало да работи за местната джамия. При входа той е изрязал едни дървени решетки, които са за приказ. Като влизаш, си като в стаиче. Но стаичето е цяло от дървена дантела. Вият се едни рози в непрестанен танец, възлизат нагоре стеблата им, преплитат се. Турците много обичат розата, гюла и за тях Тодор рози направил. А в ъглите при колонките едни ружи срамежливо разтварят цветята си, ала са повечето в пъпки.

На Тодора не му било писано да умре на домашния си одър. Враждувал той с гръцките владици и уж бил турски дост, пък го откарали в Стамбул и оттам в Диарбекир.

А като го подкарали, поискал да се раздели с длетата. Галил ги той, вадил ги и слагал едно по едно в сандъчетата и като откъснал една ружа от двора, понесъл я като свещ в окованата си ръка. И преди да тръгне, по стар обичай разказал за ружите и длетата на синовете си, които били двама. И двамата резбари. Продан и Димитър. От Продан съм аз, Продан е дядо ми.

Продан е работил само един иконостас, плитка резба. Той работил по рисунки и тези рисунки му носели от Виена. Пък той едно вземе, друго измисли!

Най-много работил по къщите. На стълбчетата на колонките ще сложи шапки, дето им викат сега капители, и на тях — едни плитки ружи, каквито знаел от баща си, макар доста да ги изменил.

А неговият син Тодор, кръстен на дядо си, баща ми, работил много по черквите след Освобождението. Тогава черквата вече имала пари и много строила. Та работел и баща ми. А него го хващали и където каквото се развали, да го резбоса отново.

Той остави занятията си приживе, взе да недовижда.

И веднъж, бях сам вече бая момък, ме извика в килера пред пенджерата и ми показа сандъчетата, които аз знаех, защото работех с него. Но ми ги показва — така искаше обичаят. И рече ми: «Ружите и длетата имах от баща си. Имай ги от мен!» И цялата история ми разказа. Кой кога какво е майсторил, как е живял, как е загинал, какво е разказал преди да умре.

Аз работих, кажи-речи, половин век. Работих иконостаси, пък се случваше да работя и столове разни и мебели. Работих на първенци ниски столове с богати резби, барокови не наши, позлатени.

А имам и аз два иконостаса, но са в малки църкви и са далече. И аз ги правих с тлака — спяхме по скелите на открито, също като зидарите. Дето ти е работата, там ти е и леглото.

А сега всичко свърши. Свършиха и ружите, и длетата. Няма кой да ги похване повече. И аз ги давам в музея. Нека спят там, че може някой ден някоя ръка да ги събуди. Ружите и длетата, дето ги имам от тейко и дядо, от праотците, давам ги вам.“ Старецът тържествено замълча.

Старицата зашета ситно, с вдървени нозе тръгна да вари поредното кафе. Че то без кафе разговорът не е разговор.

Пък ние гледахме с уредника чардака с резбосаните колонки, по които цъфтяха ружите на праотците.

---

[1] Запазен е правописът на думите както на хартията. — Бел.кор.ел.изд. ↑

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.